

EVOLUȚIA DEMOCRAȚIEI ÎN REPUBLICA MOLDOVA

Ion Vangheli, conf.univ., dr. (UTM)

În mersul său istoric de la antichitate până în prezent omenirea a înregistrat/acumulat o experiență bogată care cuprinde toate formele de manifestare a creativității umane. Una dintre acestea este guvernarea, adică practica politică de a aranja cât mai bine posibil lucrurile într-o comunitate, - avem în vedere guvernarea democratică, care după cum o califică W.Churchil este cea mai rea formă de guvernământ cu excepția tuturor formelor încercate de-a lungul timpului, - dar nimic mai bun nu a fost inventat încă.

Nu o să facem o retrospectivă amplă a acestei achiziții ideinice și practice a umanității, ci le vom inventaria doar fără a pretinde că le-am epuizat totalmente. Printre semnificațiile termenului democrație evidențiem:

- guvernarea care se realizează nemijlocit și încontinuu de către popor, neavând nevoie de politicieni profesioniști sau funcționari de stat;

- societatea bazată pe principiul posibilităților egale și meritelor personale și nicidecum pe ierarhie și privilegii;

- sistemul asistenței sociale, ajutorării păturilor sărace, în limbaj contemporan păturilor social-vulnerabile, în genere sistemul de redistribuire a produsului social pentru a diminua inegalitățile sociale și a anticipa tensiunile sociale corespunzătoare;

- mecanismul de elaborare a deciziilor în baza principiului voinței manifestate de majoritatea – cui? – poporului, populației, cetățenilor – aici fiind loc de meditat și discutat: cine și care este criteriul de identificare a acesteia, greutatea lor specifică;

- sistemul de guvernare, care asigură drepturile și interesele minorităților, care limitează puterea majorității;

- modul de ocupare a posturilor de stat printr-o luptă concurențială cinstită și transparentă, fără promovări din umbră, fie din interior sau exterior, pentru cucerirea voturilor alegătorilor;

- sistemul de guvernare, care servește intereselor oamenilor independent de participarea lor în viața politică.

- sistemul de guvernare în care puterea politică aparține celor mai nevoiașe pături/straturi ale societății.

Vom remarca aici că acest ultim sens al democrației i l-a oferit marxismul și bolșevismul din care cauză în mare măsură s-au tulburat lucrurile, fiind bine știut că straturile nevoiașe ale populației a oricărei națiuni sau țări nu ar fi nu sunt în stare să guverneze cu statul, cu societatea, deoarece această formă de activitate/muncă (după părerea mea, cea mai grea și responsabilă) necesită o bună pregătire intelectuală în mai multe aspecte. A demonstrat-o practica

sovietică: nu orice bucătăreasă poate conduce cu treburile statului, deși nu puțini din reprezentanții acestor pătri în perioada socialistă au fost printre cei care au fost la putere. Nu o să ne dăm în multe detalii privind practica acelei guvernări, fiindcă sunt cunoscute rezultatele și randamentul ei.

În practica social-politică reală, proprie unei sau altei epoci istorice, ideile susamintite s-au materializat în diverse forme sau modele, începând cu democrația clasică grecească, ateniană, incluzându-le pe toate celelalte care s-au rânduie sau succedat: democrația protectoare – (apropo: într-o democrație veritabilă trebuie să fie în egală măsură protejați, adică asigurată securitatea, siguranța, atât a guvernanților – de atentatele cetățenilor/alegătorilor, cât și a oamenilor, cetățenilor, alegătorilor - de samovolnicia celor de la putere; democrația dezvoltării (așa o percepea, spre exemplu, J.J.Ruseau: mijloc cu ajutorul căruia oamenii obțin libertatea, independența în sens de supunere a lor doar acelei sau acelor legi, pe care fiecare din ei și-o subscriu, acestea însă niciodată nu trebuie să contravină intereselor comune, voinței generale; anume această democrație oferă cele mai mari și largi posibilități de dezvoltare armonioasă a capacităților omului); democrația populară (marxistă, bolșevică) – oamenii de generația a treia și a patra din fostul spațiu socialist o mai țin minte, sunt nostalgici, spre regret, și anume ei, după părerea mai multor analiști și observatori politici frânează schimbarea și modernizarea, și înșfârșit, democrația liberală.

Democrația liberală este apreciată ca cea mai productivă și eficientă și considerată ca cea mai de dorit formă de guvernare pentru multe țări din Europa și nu numai. Ea s-a afirmat în Occident, deși în interior are și nu puține contradicții.

Coordonate importante ale acestei democrații se consideră:

Mai întâi de toate, ea este o formă indirectă și reprezentativă a democrației. În cadrul ei la putere acced/vin acele forțe (clase, grupuri etc.) care au câștigat, au obținut biruința în/la alegeri. Alegerile au la bază principiul egalității politice formale a tuturor cetățenilor.

Aici vom face o mică remarcă: este o problemă discutabilă acest principiu al egalității formale politice. Încă Platon critica principiul egalității politice în baza faptului că masa (masele) nu posedă nici mintea/rațiunea, nici experiența de a conduce, guverna din propriul nume... Nu orice părere/vot are aceeași pondere în lumea politicii. Deatăta întrebarea rămâne actuală: cine sunt alegătorii? cine alege, cât ei sunt de pregătiți cultural în genere și social-politic în particular, de ce calități valorice dau dovadă în viață ? și altele de acest gen. Da calitățile și abilitățile celor aleși ? nu este o întrebare și mai importantă, pentru că de randamentul muncii lor va depinde soarta și starea tuturor celorlalți și nu numai a alegătorilor... În calitate de subiect pentru meditații/discuție avem a ne spune părerea asupra faptului cât de corect au procedat balticii sau moldovenii

rezolvând în felul lor problema cetățeniei. Da cât de pe dreptate li s-a oferit găgăuzilor statutul te unitate teritorial administrativă? Iar o gafă politică cu găgăuzii (înțelepciunea politică a guvernanților moldoveni de la acea vreme !!!) poate continua până la crâmpoțirea acestei părți de românită în formarea statelor unite... ale Moldovei, ceea ce-și doresc Moscova și dodoniștii. Pericolul federalizării mai persistă asupra integrității și suveranității firavului nostru stat. Cum trebuie să comunice și să coreleze majoritatea și minoritatea într-o democrație sănătoasă? Sunt de părerea că cetățenii Republicii Moldova, mai ales, băștinașii, suferă cel mai mult de pe urma mancurtizării și mediocrității celor agățați tot de ei la putere, dar și de pe urma comportamentului consumatorist al celor, care în virtutea diferitor circumstanțe s-au stabilit aici, le convin multe lucruri și numai unul nu: faptul ca băștinașii să se identifice ca români și în mod firesc, normal, pașnic de a reveni la locul de unde au fost ruși nu prin referendum sau la propria lor voință.

Democrația deliberativă/reprezentativă dacă este realizată prin persoane cultivate, pregătite și bine intenționate și unde-și pot da întâlnire diferite păreri și idei, căi și soluții de depășire a situațiilor grele, complicate, de impas, prin discuții la rece, dialog, cedări rezonabile și reciproce, poate conduce la elaborarea unor decizii cumpătate, echilibrate și realiste, în cadrul ei poate fi găsit mijlocul de aur dintre majoritate și minoritate, se pot crea condiții benefice pentru comunicare, conlucrare, colaborare întru binele tuturor.

În al doilea rând, modelul democrației liberale se bazează pe competitivitate, unde totul și toate depind, adică sunt determinate de opțiunea alegătorilor. În societate există un adevărat pluralism politic, oamenii, cetățenii sunt toleranți față de un spectru destul de larg de păreri, concepții, coexistă mai multe filosofii sociale, mișcări social-politice și partide politice care concurează între ele.

În al treilea rând, într-o democrație liberală statul și societatea civilă nu se suprapun, sunt demarcate dar conlucrează, colaborează. Societatea este bogată în tot felul de grupuri sociale și organizații întemeiate pe principiile economiei de piață.

Este de gândit și de analizat dacă modelul democrației liberale asigură desconcentrarea efectivă a puterii politice și cu ce se alege – câștiguri sau pierderi – societatea în rezultatul acestor procese democratice; cât de compatibile sunt egalitatea politică și inegalitatea economică în cadrul acestei democrații. De fapt aceste întrebări își au răspunsul specific din perspectiva diferitor abordări – pluraliste, elitiste, corporativiste, marxiste etc. De aceste reproșuri sau critici s-ar cuveni să țină cont orice formă sau model de democrație liberală concretă, dacă nu vrea să-și compromită autoritatea și atractivitatea.

Dar cum stau lucrurile în Republica Moldova din perspectiva dezvoltării democrației? Care este starea ei actuală și cum poate fi ea apreciată sau calificată? Care factori o înlesnesc, o ajută, promovează și favorizează, sau

dincontra o împiedică, o frânează ? Acestea și multe alte întrebări își pun mai ales politologii, analiștii politici, dar și oameni simpli, cetățeni ai Republicii Moldova. Ne vom spune părerea pe aceste chestiuni fără a pretinde la epuizarea lor absolută. De la bunul început vom constata că după destrămarea imperiului sovietic această republică fostă unională a procedat asemenea celorlalte, și-a proclamat independența și suveranitatea și a purces la căutarea și identificarea căilor, mijloacelor și metodelor de a se alinia la lumea civilizată a Occidentului. A început așa numita tranziție multidimensională, politicul, economicul și culturalul fiind într-o permanentă determinare reciprocă, cu contradicții și necorespunderi, căutând o armonie sau ajustare cât-de-cât la/sau conformă modelului de dezvoltare occidental european. Ritmurile acestei tranziții au variat în diferiți ani în funcție de cei care se aflau sau rânduiau la conducere/putere/guvernare. Unele state din imperiul sovietic – Republicile Baltice – și majoritatea celor din fostul lagăr socialist, au completat familia Uniunii Europene, pe când Republica Moldova, apreciată la un moment dat ca țara de succes dintre statele Parteneriatului Estic, mai continuă să rătăcească/oscileze între Est și Vest, deși a obținut regimul liberalizat de vize în statele UE și a semnat Acordul de Asociere cu UE, care prevede și crearea Zonei de Liber Schimb Aprofundat și Cuprinzător cu statele membre ale acestei comunități. Aici vom observa și constata că orientarea Republicii Moldova a fost corectă – la o economie de piață, la statul de drept, democratic, în care demnitatea omului, drepturile și libertățile lui, libera dezvoltare a personalității umane, dreptatea și pluralismul politic sunt recunoscute ca reprezentând valori supreme și sunt garantate etc. etc. Atât în Constituția Republicii Moldova cât și în documentele care vizează apropierea ei de Uniunea Europeană vom găsi multe și frumoase, corecte enunțuri, teze, obligațiuni legate și de economie, și de politică – internă și externă – și de justiție independentă, și de depășirea corupției și a altor flagele sociale proprii societății moldovenești, și de pluralism, și de opoziție etc. etc., care dacă de pe hârtia documentelor ar fi o realitate palpabilă, pe care-ar putea-o simți și aprecia cetățenii moldoveni pe propria lor piele, în mediul lor vital nemijlocit, cred eu, cu încetul s-ar mai diminua exodul nu numai a tinerilor, dar și a celor trecuți de vârsta de 30 de ani din Republica Moldova, am avea alte aprecieri a stării de lucruri din societatea moldovenească, dar din păcate lucrurile rămân îngrijorătoare. Nu putem spune că în Republica Moldova nu se manifestă într-un fel sau altul principiile democrației – suveranitatea poporului, cel al majorității și reprezentativității, libertății, pluralismului (manifestat în multipartidism și existența/admiterea opoziției atât parlamentare cât și extraparlamentare), egalității, separației puterilor ș.a., dar trebuie s-o recunoaștem asta mai mult formal, la nivelul declarațiilor. Când vine vorba de conținutul lor în practica socială reală, aici distanța dintre idei, principii și viața cotidiană a cetățenilor este evidentă și destul de mare. Și asta, care idee sau

principiu nu am lua, discrepanțele sunt mari, iar neliniștea și nevoile/îngrijorările/disperarea acestora devin și mai agravante.

Între principiile enumerate ale democrației există o legătură internă, ele se completează unul pe altul, se interconstruiesc. Să exemplificăm pe principiul de căpetenie – suveranitatea poporului, pentru că așa se traduce din grecește democrația, și să facem o referință la articolul 2 al Constituției Republicii Moldova, care o interpretează astfel: suveranitatea națională aparține poporului Republicii Moldova...Ce înseamnă națională ? Ce înseamnă poporului ? Sunt identice cuvintele națiune și popor ? Iar punctul 2 al articolului detalizează: nici o persoană particulară, nici o parte din popor, nici un grup social, nici un partid politic sau o altă formațiune obștească nu poate exercita puterea de stat în nume propriu. Uzurparea puterii de stat constituie cea mai gravă crimă împotriva poporului. Și în acest context apar nu mai puține întrebări, care mă fac să cred cât de ușor li s-au legat mâinile și picioarele (dar asta din cauză conducerii – capacităților intelectuale ale politicienilor basarabeni de la acea vreme), băștinașilor spre ași determina singuri și liber soarta.

La începutul ultimului deceniu al secolului trecut (1991) se produce autodeterminarea popoarelor: de la URSS se desprind rând pe rând cele 15 republici unionale, nucleul poporului fiind națiunile băștinașe. Este știut care a fost atitudinea Moscovei, Centrului imperial față de aceste procese și care a fost comportamentul alolingvilor, îndeosebi rușilor stabiliți în aceste republici, față de declarația independenței și suveranității noilor și tinerelor state. Cine le punea bețe în roate balticilor, moldovenilor, georgienilor ș. a., dar mai ales acestora din fostele republici?... Știut lucru: minoritățile etnonaționale, mai ales cei de etnie rusă, care priveau cu ochi răi schimbările din noile lor patrii (dar le-au recunoscut oare și respectat ei pe acestea ca cea de a doua lor patrie !!?)... Doar o parte din ei, un procent neînsemnat, s-au întors la băștina lor – Rusia sau Ucraina... Dar cei care au rămas, cât de mult ajută ei la modernizarea tinerelor state, dat fiind că acestea și-au ales alt vector – cel european și nu euroasiatic de dezvoltare?..

Cu anumită doză de repetare voi sublinia, făcând referire la punctul doi al articolului 1 al Constituției Republicii Moldova, că în el este spus că moldovenii români, fiind majoritari, constituind mai bine de 70 procente din populație au atâtea frâne întru ași determina soarta încât trebuie să înghită mereu, permanent apucăturile separatiste găgăuzești, bulgărești, transnistrene și încă poate altora și altora, plătuite prin cancelariile Moscovei.

Dacă să facem o legătură dintre acestea cu rezultatele recentelor alegeri parlamentare, vom observa cât de fragmentată este societatea moldovenească, da totuși 70 procente din alegători confirmă voința de a fi parte a Uniunii Europene. Cât n-ar trâmbița dodoniștii că poporul ne susține, Moldova are viitor, - ei nu întrunesc mult râvnita majoritate și trist este că partidele proeuropene nu sunt în

stare să dialogheze și să găsească numitorii comuni pentru a asigura o continuitate în transpunerea în practică a prevederilor Acordului de Asociere cu UE. Acesta este atât de complex încât poate (și trebuie !) fi elaborat un program de guvernare, corectând greșelile, lichidând derapajele comise și restanțele acumulate pe parcursul guvernărilor precedente, inclusiv a Partidului Democrat. Aceștia din urmă nu-i pot fi neglijate sau subestimate un șir de lucruri, reforme, schimbări, care chiar dacă și nu satisfac totalmente așteptările cele mai exigente ale unora din opoziție sau din partea societății civile, dar nu altfel decât pozitive pot fi calificate... Alții care-au fost la guvernare ceva mai devreme nici atâta nu au făcut.

Ținând cont de componența etno-națională a alegătorilor, cum n-am da-o, partidele de dreapta ar trebui să ia majoritatea și să-și asume guvernarea, chiar dacă sunt și nu puțini alegători rătăciți prin alte partide. Asta însă nu se întâmplă fiindcă dreapta este extrem de dispersată, segmentată, partidele respective sunt certate, au lideri din cale-afară de orgolioși, și este greu de spus la al câtelea ceas le va veni mintea la cap, iar de la aceasta nervozitatea, neîncrederea și instabilitatea societății, de la care suferă toți cetățenii.

Cu ce s-a ales democrația moldovenească după 24 februarie 2019? Criză parlamentară! Criză guvernamentală ! Pericolul alegerilor anticipate – care, o spun mai mulți analiști și observatori politici, nu vor schimba cu mult corelația de forțe, ba, mai mult blocul ACUM poate fi în pierdere cu câteva mandate !?! Imponderabilitate financiară ! Pauză tehnică în venirea investitorilor !?!

Situația de după 24 februarie 2019 ne demonstrează cât de mult mai trebuie de lucrat ca cei cărora cetățenii le încredințează votul și se pomenesc în fotolii parlamentare să știe, să înțeleagă și să poată aplica în practică unele din semnificațiile politicii, care la moment mi se par extrem de importante: de la Aristotel citire: guvernarea multora în interesele tuturor; știința și arta posibilului de a asigura binele comun /comunitar; arta guvernării statale, arta compromisului, iarăși având în vedere interesul comun/comunitar; știința și arta depășirii conflictelor; realizarea puterii, fiind cea mai vastă și radicală, prin care politica se face omniprezentă, aflându-se în centrul activităților obștești ca atare.

Privită ca realizare a puterii politice politica se cere a fi legală și legitimă, iar unitate de măsură a acestora este eficiența, adică acoperirea/satisfacerea intereselor și nevoilor societății, adică oamenilor, cetățenilor, alegătorilor. Puterea politică a fost și este pivotul vieții politice, rămâne fenomenul social fundamental care a asistat mereu (poate cu excepția epocii arhaice) dezvoltarea omenirii. Punând întrebarea cine o înfăptuia, sau realiza atestăm o sumedenie de actori – bătrânii/herontocrația, unele persoane (auto-, monocrația), aristocrația (un grup), lista continuând cu plutocrația (puterea bogăției), tâlharilor (cleptocrația), statului, partidelor, femeilor, tinerilor, clerului, elitelor, militarilor, inginerilor și tehnicienilor, celor mai merituoși oameni (meritocrația), a

gloatei/mulțimilor (ohlocrație) ș. a. m.d. Acestea în anumite doze și forme se regăsesc și în practica social-politică a diferitor țări, inclusiv în Republica Moldova.

Idealizând ne-am dori ca democrația moldovenească să absoarbă și să conțină în ea ceea ce e mai de valoare în cetățenii Republicii Moldova, excluzând tâlharii, mafioții, criminalii, mancurții și trădătorii de neam precum și alții din tipurile de personalități negative posibil existente. Doar acelea din componentele democrației moldovenești care vor fi pozitive, benefice și bine intenționate pot cuceri stima, respectul, autoritatea, societății/cetățenilor merită ascultare/supunere, iar în cazul dacă ei vin la putere, pot chema, mobiliza și obliga cetățenii la îndeplinirea obiectivelor și sarcinilor propuse, iar rezultatele nu se vor lăsa mult așteptate.

Ținând cont de cele menționate mai sus putem constata că procesele social-politice din Republica Moldova de la 1991 încoace se înscriu în cadrul construirii aici a unei democrații liberale: care aspect al ei nu l-am lua găsim mult material factologic care confirmă acest lucru. Dar lucrurile merg, ca să o spunem mai delicat, mult mai rău și încet decât ne-am dori. Și asta din următoarele cauze: nu a fost valorificată în aspect politologic guvernarea la neamul nostru, de la începuturi, dacă doriți de la Burebista până la alte guvernări, care și-au avut o cât de mică continuitate mai târziu, inclusiv cu realizarea Marii Uniri de la 1918. Am numi acest lucru cu termenul valorificarea experienței guvernării – și pozitive și negative – din diferite epoci. Și acest lucru este valabil și pentru celălalt stat românesc, care se confruntă cu nu puține probleme similare. Iar ce ține de spațiul numit Republica Moldova, aceasta nu a avut deloc vreo oarecare experiență de a se guverna singură, independent. De unde și practica, mai ales recentă a Președinției de a merge mereu la Moscova, alții - prin alte părți la Bruxelles etc... Ne putem întreba: câtă independentă, cât amor propriu, câtă înțelepciune și demnitate posedă persoanele respective ??? În al doilea rând, nici în ceea ce privește învățarea lecției Occidentului în sens a experienței lui politice, fie SUA sau a țărilor UE nu prea avem cu ce ne lăuda, deși printre cei care au completat rândurile guvernanților au fost și există/lucrează persoane școlite și prin alte părți decât fostul spațiu sovietic sau socialist, unii au chiar și practică/experiență de lucru prin instituții prestigioase în SUA sau țările UE, ce-i drept aceștea deținând anumite posturi și funcții politice, dar nu de vârf, și fiind în minoritate demisionează sau procedează nu rareori în stil conformist, devenind complici ai mediocrației.

În al treilea rând, se creează impresia că democratizarea în R. Moldova și-o vor/doresc mai mult și mai degrabă străinii, occidentalii - SUA, Uniunea Europeană, mai știu eu care alte țări, paradoxal dar și Federația Rusă, (este știut ce fel de democrație ne dorește fosta metropolă, a cui și pentru cine !?!) ș. a. și mai puțin moldovenii, localnicii, mai ales cei din eșaloanele puterii, mai ales

centrale, măcar că în declarații, promisiuni etc. se întrec cu toții. Este extrem de importantă atît voința politică a guvernanților moldoveni de toate nivelele, a partidelor politice de a implementa experiența bunii guvernări atît a propriului neam cît și a altor țări avansate, care trebuie să dea dovadă de o atitudine responsabilă față de misiunea și funcțiile lor statale, deloc ușoare, dar posibile după cum au demonstrat-o omologii lor din alte țări, care-u trecut prin aceleași greutăți, s-au confruntat cu probleme și greutăți similare, dar s-au descurcat cu succes.

În concluzie îmi expun propria părere: Republica Moldova este condamnată să oscileze între democrație și totalitarism/autoritarism atîta timp cît nu va învăța aceste lecții. Este vorba de o învățare/culturalizare nu numai a clasei politice dar și a întregii noastre societăți, începând cu nivelele cele mai de jos – familia și instituțiile școlare, și terminând cu cele superioare, unde științele socioumane ar fi acceptate ca fundamentale. Pe dată ce instituțiile politice de la cele de nivel local la cele superioare sunt completate de cetățeni pentru care activitatea politică devine profesie pentru perioada mandatului, aceștea trebuie să fie din acest punct de vedere pregătiți. Politologia le-ar completa cunoștințele încât să-și îndeplinească cu mai mult succes sarcinile, obligațiunile, funcțiile.

ABORDĂRI GENERALIZATOARE ȘI INTEGRATOARE A FENOMENULUI CULTURAL ÎN FILOSOFIA LUI TUDOR VIANU

Buzinschi Elena,
dr. în pedagogie, conf. univ.
UPS "Ion Creangă"

Filosoful român T.Vianu, este unul dintre cei mai de seamă reprezentanți ai filosofiei culturii din spațiul românesc. Filosof, raționalist, umanist, estetician, teoretician și critic literar de o rară generozitate intelectuală, T.Vianu acordă un mare interes problemelor culturii. El abordează fenomenul cultural dintr-o perspectivă generalizatoare și integratoare, iar cursul lui de *Filosofia culturii*, se prezintă drept primul curs pe această temă predat în universitatea românească, începând din 1929, însemnând un moment important în viața intelectuală a epocii.

Lucrarea cu același nume, "*Filosofia culturii*", este una fundamentală în acest domeniu, în care filosoful analizează aproape toate problemele și enunță sau schițează mai toate ideile care definesc concepția sa despre cultură.